

DOROTA PIOTROWSKA

**Wyższa Szkoła Pedagogiczna
w Bydgoszczy**

STYL ŻYCIA. UWAGI OGÓLNE

1. Definicja pojęcia styl życia

Termin styl życia ma we współczesnych naukach społecznych dwa rodowody: ekonomiczno-socjologiczny i psychiatryczny¹. Rodowód ekonomiczno-socjologiczny związany jest z rozważaniami Thorsteina Veblena przeprowadzonymi pod koniec XIX w. nad klasą próżniaczą. W psychiatrii pojęcie to wprowadził Alfred Adler w 1912 roku. Współcześnie większe znaczenie zyskuje orientacja ekonomiczno-socjologiczna.

Pojęcie styl życia, interpretowane w kategoriach socjologicznych, obejmuje swym zasięgiem zakres i formy codziennych zachowań jednostek, które uznawane są za takie, po których można poznać kogoś, zdefiniować i zlokalizować społecznie, tzn. określić przynależność klasowo-warstwową, zawód, przynależność do węższej lub szerszej wspólnoty ideologicznej². W tym ujęciu styl życia jest cechą grupową, ważne są te zachowania, te ich formy, które orientują w odmienności jednej grupy od innej. Styl życia jest więc charakterystyczną dla grup i jednostek konfiguracją pewnych zachowań ludzkich. Istotą stylu życia jest złożone i rozciągnięte w czasie zachowanie, które można

określić jako postępowanie. Styl życia, znamieny dla pewnej zbiorowości, stanowi dla tej zbiorowości charakterystyczny sposób bycia w społeczeństwie. Jest to specyficzny zespół codziennych zachowań członków danej zbiorowości stanowiący manifestację ich położenia społecznego. Styl życia jest kategorią odnoszącą się nie tylko do życia grupowego, lecz jest to również manifestacja cech osobowościowych jednostki. Pojęcie to obejmuje nie tylko zachowania ludzkie, ale także mechanizmy leżące u podłoża tych zachowań, np. motywacje, potrzeby, akceptowane wartości. Styl życia to z jednej strony obserwowalne zachowania w sytuacjach codziennych, z drugiej zaś nieobserwowalne wartości, które człowiek zachowaniami wyraża. Styl życia może się różnicować w zależności od przynależności narodowej, od miejsca w strukturze klasowo-warstwowej, wieku jak również w związku z różnicami natury ideologicznej (np. światopoglądem politycznym). Można także mówić o stylu życia znamienym dla pewnych epok³.

Pojęcia styl życia nie można utożsamiać z trybem życia, sposobem życia czy poziomem życia. Tryb życia czy też sposób życia, rozpatrywany w marksistowskiej myśli społeczno-filozoficznej, oznacza „określony rodzaj działalności [...] osobników, pewien określony ich tryb życia”⁴. Tryb życia charakteryzuje ludzką egzystencję, natomiast styl życia jest analizą sposobu zachowania ludzkiego. Poziom życia to możliwości ekonomiczne jednostki mierzalne w postaci zarobków i dochodów warunkujące zaspokojenie potrzeb.

Styl życia w koncepcji Andrzeja Sicińskiego jest określony nie tyle przez możliwości zaspokajania potrzeb, co przez rodzaj tych potrzeb⁵.

E. Tarkowska podkreśla, że kategoria stylu życia jest nawiązaniem do antropologicznego rozumienia kultury obejmującego: zachowania codzienne i odświętne, działania o charakterze symbolicznym i instrumentalnym, wzory i sposoby zaspokajania potrzeb samorealizacji, jak i potrzeb określonych jako podstawowe, sferę pracy i wypoczynku, sferę konieczności i możliwości⁶. Pojęcie stylu życia ma więc wydobywać odmienności zachowań, potrzeb i wartości między różnymi grupami w ramach jednego społeczeństwa. Styl życia jest kategorią ukierunkowaną na badanie sfery jakości i wartości. Style życia są właściwością grup, świadomie bądź nieświadomie są przyswajane przez jednostki. Jednostka jest pojmowana jako nosiciel jakiegoś stylu życia, charakteryzującego pewną zbiorowość.

Bogdan Suchodolski, powołując się na francuski *Słownik filozoficzny* i *Słownik nauk społecznych*, określa styl życia jako sposób działania czy rodzaj życia⁷. Według *Słownika nauk społecznych*, rodzaj życia odnosi się do sposobu istnienia w świecie i sposobu życia ludzi. Wyraźnie to odnosi się również do pewnych form życia indywidualnego i społecznego. Obejmuje czynniki ekonomiczne, społeczne i kulturowe, takie, które nie są objęte wyrażeniem poziom życia. Chodzi więc o sposoby użytkowania zasobów finansowych, o czas trwania pracy, o wykształcenie, o sposoby ubierania się, odżywiania, urządzania mieszkania, zachowania kulturowe i religijne. Sposoby życia wyznacza status społeczny, poziom zawodowy, klasa społeczna, kultura, warunki ekologiczne i społeczne, typ cywilizacji.

Bogdan Suchodolski wskazuje na dwoistość rozumienia stylu życia. Pojęcie to obejmuje zachowania wyznaczone przez materialne i społeczne czynniki oraz zachowania, przez które jednostka manifestuje swój własny punkt widzenia⁸.

A. Pawełczyńska, charakteryzując styl życia, określa go jako: 1) pewne obserwowalne zachowania, związane ze sferą codzienności, 2) nieobserwowalne wartości, które człowiek swoimi zachowaniami wyraża. Proponuje również następującą definicję: „Styl życia jest to zespół codziennych zachowań, które jako reakcje osobnicze na zmieniające się wymogi i warunki współczesnej człowiekowi cywilizacji odnosimy do pojęcia zdrowia rozumianego pozytywnie, a jako zachowania kulturowe – do funkcjonujących społecznie wzorów kultury”⁹.

2. Czynniki konstytuujące styl życia

Przyjmując za Andrzejem Sicińskim, że styl życia to zakres i formy codziennych zachowań (mając na myśli całe ciągi zachowań ze sobą powiązanych) specyficzne dla określonej zbiorowości społecznej lub określonej jednostki, tj. charakterystyczny sposób bycia w społeczeństwie, można wskazać znamienne dziedziny życia konstytuujące styl życia. Są to: budżet czasu (m.in. ilość i struktura czasu dyspozycyjnego); charakter pracy, ethos pracy, rola pracy w całokształcie życia; poziom i charakter konsumpcji; kultura materialna, sposób ubierania się, urządzania mieszkania; zachowania związane

z higieną, ochrona zdrowia; uczestnictwo w kulturze i oświacie, zachowania rekreacyjne; aktywność społeczno-polityczna; kontakty społeczne, więzi nieformalne¹⁰. Do wymienionych dziedzin należy dodać również kategorie uzupełniające definicję stylu życia jako właściwości grupowej: wykształcenie, zawód, wiedzę (teoretyczną – naukową i praktyczną – umiejętności), prestiż, pozycję społeczną i dochody.

2.1. Budżet czasu

Na budżet czasu składają się m.in. struktura czasu dyspozycyjnego oraz cykliczność roczna, miesięczna, tygodniowa i dobową. Rozkład oraz rodzaj czynności konstruują styl życia jednostki. Gospodarowanie czasem i związana z tym cykliczność zachowań jednostki podlegają przemianom.

M. Czerwiński zauważa pewne tendencje pojawiające się w ogólnym cyklu życia. Istotną sprawą jest wydłużenie życia oraz spadek śmiertelności dzieci i niemowląt związany z poprawą warunków pracy i bytu oraz rozwojem nauk medycznych. Wielkie zmiany zachodzą we współżyciu pokoleń. Rozbudowana zostaje dziedzina więzi osobowych. Powstają problemy wychowawcze, troska o przyjemności życia wyrażająca się skłonnością do przesady i do „psucia” dzieci przez odsuwanie od nich obowiązków związanych np. z funkcjonowaniem domu. Wzrasta odsetek młodzieży uczącej się, zwłaszcza tej, która kontynuuje naukę w szkołach wyższych¹¹.

Novum w ogólnym cyklu życia jest również pojęcie „juwenalizacji” wprowadzone przez Kazimierza Żygulskiego. Oznacza ono tendencje do odmładzania się przez strój, sposób bycia i wyrażania się¹².

W cykliczności rocznej, miesięcznej, tygodniowej i dobowej zawiera się rytm pracy i wypoczynku. Wypoczynek funkcjonuje w ramach czasu wolnego. Istotną rolę w tej kwestii odgrywa uczestnictwo w kulturze, a więc wyjście do teatru, kina, muzeum, czytelnictwo, oglądanie telewizji, słuchanie audycji radiowych, hobby.

2.2. Praca

Ważną rolę w kształtowaniu stylu życia odgrywają czynniki ekonomiczne związane z rodzajem wykonywanej pracy, wykształceniem, zawodem, a przede wszystkim z dochodami. Dochody w znacznej mierze decydują o innych dziedzinach życia, takich jak: poziom i charakter konsumpcji, uczestnictwo w kulturze, sposób ubierania się, urządzania mieszkania, spędzania czasu wolnego. M. Czerwiński podkreśla, że w Polsce prestiż i samoocena zależą bardziej od wagi uprawianego zawodu niż od demonstrowanej zamożności¹³. Badania przeprowadzone w latach 60-tych i 70-tych dowodzą, że prestiż zawodów nie jest skojarzony z wysokością dochodów. „[...]Cechy wyznaczające status społeczny – pisze Czerwiński – takie jak zamożność, wykształcenie, dostęp do decyzji, społeczny prestiż rodzaju pracy u nas nie tworzą spójnego systemu wyróżników społecznych idących od pozycji najniższej do najwyższej. Zamożność niekoniecznie towarzyszy wykształceniu, to z kolei nie zawsze kojarzy się z pracą wysoko szanowaną”¹⁴.

We współczesnym społeczeństwie najważniejszym typem stratyfikacji jest układ klasowy, w którym zasadnicza pozycja w społeczeństwie określana jest głównie przez kryteria ekonomiczne, czyli poziom dochodów¹⁵. Z nim wiążą się atrybuty pozycji społecznej, takie jak: prestiż, rodzaj posiadanych przedmiotów materialnych, style zachowania, uznawane systemy wartości i przekonań, upodobania, język, sposoby obcowania z ludźmi, a nawet określone opinie, które jednostka prezentuje swemu otoczeniu. Obok poziomów dochodów wskaźnikiem przynależności klasowej jest rodzaj wykonywanego zajęcia, zawód, rodzaj i poziom wykształcenia, które również są atrybutami pozycji społecznej. Społeczeństwo według kryterium poziomu dochodów rozwarstwia się na klasę wyższą, uzyskującą najwyższe dochody, średnią, znajdującą się w sferze dochodów poniżej klasy wyższej oraz klasę niższą, uzyskującą najniższe dochody¹⁶. Badania G. Matuszaka przeprowadzone na początku lat 90-tych dowodzą, że uznawany system wartości właścicieli prywatnych firm zorientowany był na dobra osobiste: zdrowie, powodzenie w życiu rodzinnym, pozycję towarzyską, potrzeby konsumpcyjne (domy, samochody, urlopy, podróże zagraniczne)¹⁷.

2.3. Poziom i charakter konsumpcji

A. Hodoly określa konsumpcję „sferą spożycia” związaną z zaspokojeniem potrzeb. Istotą tego zagadnienia są nie tylko potrzeby biologiczne, materialne i gospodarcze, ale także potrzeby wynikające ze struktury osobowości, a więc potrzeby psychiczne, społeczne i kulturalne¹⁸. Środki zaspokojenia potrzeb są zestawami zróżnicowanych przedmiotów (dóbr materialnych), wartości, czynności (usług), przedmiotów symbolicznych (wartości kulturalnych). Strukturę środków zaspokojenia potrzeb wyznaczają następujące czynniki: 1) uznawanie w danym gospodarstwie domowym pewnych potrzeb za dopuszczalne czy konieczne, związane z hierarchią wartości; 2) uznawanie określonych środków zaspokojenia potrzeb jako „naturalne” w danej społeczności. Są to właściwe dla różnych grup i zawodów mieszkania, sposoby odżywiania się itp.; 3) ekonomiczny i kulturalny poziom konsumpcji wynikający z relacji dochodów i cen; 4) Wpływ systemów wartości na zestawy środków zaspokojenia potrzeb psychicznych, społecznych, kulturowych, intelektualnych i innych; 5) cykliczność zmieniających się zestawów środków zaspokojenia potrzeb codziennych i odświętnych¹⁹.

S. Ossowski podkreśla, że: „[...]Styl życia jako cecha klasowa to przede wszystkim rozmiar i forma konsumpcji. Styl życia znajduje odbicie w budżecie. Wysokość budżetu nie przesądza wprawdzie stylu życia [...], ale pewne typy stylu życia przesadzają wysokość budżetu”²⁰.

Według L. Beskid czynniki ekonomiczno-społeczne kształtujące zachowania konsumpcyjne to przede wszystkim dochody i ceny oraz takie zmienne, jak wykształcenie, zawód, charakter pracy, region, wielkość miejscowości, wielkość gospodarstwa. Czynniki demograficzne i społeczne są dodatkowo elementem przyspieszającym (lub hamującym) określone reakcje wyboru spożycia przy wzroście dochodu, jak również wywierają samodzielny, niezależny od dochodu wpływ na różnice struktur i wzorów zachowań konsumpcyjnych. Czynniki demograficzne to głównie skład, wielkość gospodarstwa domowego oraz jego miejsce w strukturze klasowo-warstwowej²¹.

2.4. Wartości przywiązywane do jedzenia, mieszkania i ubioru

Ekonomiści wyróżniają dwie grupy wydatków rodzinnych. Do pierwszej grupy należą wydatki związane z zaspokojaniem elementarnych potrzeb. Do drugiej grupy zalicza się fundusz pozwalający rozporządzać pieniędzmi według potrzeb, upodobań i aspiracji. W drugiej części znajdują się: kultura, sport, turystyka, przedmioty podnoszące wygodę i estetykę domu oraz estetykę wyglądu osób, akcesoria życia towarzyskiego itp.²² M. Czerwiński podkreśla, że typy ubierania się stanowią pewną informację o społecznym miejscu, nie odpowiada to jednak ściśle podziałowi na główne grupy.

P. Fussel, autor *Przewodnika po amerykańskich symbolach statusu*, uważa że pochodzenie pieniędzy, wygląd oraz maniery decydują o przynależności klasowej. Określony strój, kolorystyka są wyróżnikiem klasowym. Elitarne są barwy pastelowe i naturalne włókna, obowiązuje zasada „drogo ale dyskretnie”. Niższe klasy noszą „mówiące ubrania”, koszulki i czapki z napisami. Fussel podkreśla, że „kto poddaje się prawu opisanego ubrania, ten stapia swą tożsamość z cudzym sukcesem, wyzwala się ze stanu pozbawionego wszelkiego znaczenia, na chwilę staje się Kimś z Nikogo”²³. Ludzie elegancyjści cenią to co stare i gardzą modą, zaś klasy niższe gonią za jaskrawą modą, za elektronicznymi gadżetami, za luksusem śmieci.

A. Siciński stwierdza, że kultura gastronomiczna Polaków nie jest wysoka w porównaniu z wieloma innymi krajami europejskimi²⁴. Cechą charakterystyczną kuchni polskiej jest upodobanie do dań mięsnych na niekorzyść ryb, serów czy dań jarskich. Uderza na ogół bardziej obfitością niż wypracowaniem. Elementy zastawy nie bywają ani zbyt oryginalne, ani też zestawione estetycznie.

Według M. Czerwińskiego typ i lokalizacja mieszkań, obok samochodu i rezydencji wypoczynkowej są środkiem prestiżowego demonstrowania zaможności²⁵. Sprzyja temu wolny rynek, będący regulatorem powszechnych stosunków mieszkaniowych. Jednakże w znacznej mierze zajmowanie określonego mieszkania jest zdarzeniem losowym. Większość mieszkańców miast otrzymała mieszkania z przydziału. Zmiana lub kupno mieszkania, które jest towarem bardzo droгим, pozostaje w zasięgu nielicznych grup społecznych.

2.5. Zachowania związane z higieną i ochrona zdrowia

A. Ostrowska i A. Titkow, prowadząc badania w połowie lat 70-tych podkreślały, że Polacy leczą się częściej i intensywniej niż kiedykolwiek w przeszłości²⁶. Tendencja ta widoczna jest również współcześnie. W latach 70-tych ważną rolę odegrało leczenie społeczne. Współcześnie ogromna większość ludności miejskiej korzysta również z leczenia prywatnego. Stopień korzystania z tej ostatniej formy skorelowany jest z zamożnością pacjentów. W wielkich miastach istnieje wiele prywatnych gabinetów lekarskich, spółek i centrów medycznych. Wzrasta również profilaktyka i następuje rozwój zachowań związanych z ochroną zdrowia.

2.6. Uczestnictwo w oświacie i kulturze. Zachowania rekreacyjne

Uczestnictwo w oświacie i kulturze oraz zachowania rekreacyjne związane są z czasem wolnym. Sposób spędzania czasu wolnego zależy przede wszystkim od jego ilości, od wykształcenia jednostki, jej cech osobowościowych, od typu i wielkości zamieszkiwanego miasta lub wsi. Istotną kwestią pozostaje czas wolny, coraz bardziej ograniczany przez zmieniające się godziny pracy. W prywatnych firmach i spółkach pracuje się do późnego popołudnia, zaś wieczór jest czasem przeznaczonym na zakupy, zajęcia domowe, pomoc dzieciom czy samokształcenie. Wobec tego niewielka ilość czasu wolnego w ciągu tygodnia sprzyja rozrywkom o możliwie nieskomplikowanym programie i małym udziale aktywności własnej. Stąd ogromne powodzenie telewizji. Poza młodzieżą i dość wyjątkowymi środowiskami, jak artyści, intelektualiści, zajęcia rekreacyjne to sprawa sobót, niedziel oraz urlopów.

Andrzej Siciński wyróżnia dwa progi uczestnictwa w kulturze. Jeden próg odnosi się do osób z wykształceniem co najmniej podstawowym, nie uprawiających zajęć o charakterze intelektualno-twórczym. Ten krąg publiczności wewnątrznie zróżnicowanej charakteryzuje się częstym uczęszczaniem do kina. Ważną rolę odgrywa również literatura, zwłaszcza czytelnictwo czasopism. Inne kontakty z działami kultury są względnie rzadkie.

Drugi próg odnosi się do osób o wyższym poziomie wykształcenia, kwalifikacjach i zintelektualizowanym trybie pracy. Ten krąg publiczności cechuje zainteresowanie aktualnymi wydarzeniami. Osoby te więcej i częściej czytają, chętnie dyskutują na tematy kultury, ustosunkowują się do opinii krytyki zawodowej. W obu kręgach odmienny jest stosunek do telewizji; w drugim kręgu bardziej selektywny i częściej polemiczny²⁷. Uczestnictwo w kulturze uzależnione jest od typu i wielkości zamieszkiwanego miasta.

M. Czerwiński pod koniec lat 70-tych stwierdzał, że duże miasta mnożą atrakcyjne oferty, zaś w małych miastach telewizja jest „królową prowincji”. Natomiast ostatnie lata w Polsce przyniosły nie tylko zmiany gospodarcze, polityczne i obyczajowe, ale także kulturalne i artystyczne. Życie kulturalne i artystyczne w Polsce stanowi obecnie mieszanekę zastanej, stabilnej infrastruktury i nowej, żywiłowej aktywności. Dawna, budowana przez dziesięciolecia sieć placówek kultury coraz rzadziej wyznacza standardy jakości i oryginalności. Wbrew potocznym poglądom, społeczności małomiasteczkowe i wiejskie stanowią dziś niezwykle chłonną i wdzięczną publiczność, zaś frekwencji na wielu „prowincjonalnych imprezach mogłyby pozazdrościć wielkomiejskie centra”²⁸.

2.7. Aktywność społeczno-polityczna

Aktywność społeczno-polityczną wyznaczają preferencje polityczne, zainteresowanie polityką, zaufanie do różnych instytucji społeczno-politycznych, w tym również stosunek do kościoła, zaangażowanie w działalność społeczną i polityczną, a więc członkostwo w partiach, działalność w organizacjach i ruchach społecznych. Istotną sprawę stanowi to, w jakim stopniu politycy są zdolni do wywierania wpływu na poglądy jednostki. Badania OBOP, CBOS i innych ośrodków wskazują, że w skali całego społeczeństwa trudno mówić o dużym zaangażowaniu w działania w strukturach państwa oraz strukturach pozapaństwowych skierowanych na rzecz jednostek, małych grup, jak i większych stowarzyszeń, związków, towarzystw itp. Według J. Kurczewskiej, K. Staszyńskiej i H. Bajor społeczeństwo nie wykorzystuje w wystarczającym stopniu istniejących już formalnych możliwości działania i rozwoju. Większość form samoorganizacji nie weszła w fazę instytucjonalizacji lub też ogranicza

się do wyrywkowych problemów społecznych, pozostaje na terenie lokalnym lub objawia charakter doraźny²⁹. P. Gliński zauważa, że we współczesnych pracach polskich socjologów wyraźnie artykułowana jest teza o apatii społecznej, wycofywaniu się szerokich grup społeczeństwa polskiego z życia publicznego i polityki. Wśród przyczyn wymienia: procesy anomii społecznej, „skomunizowaną” w okresie realnego socjalizmu świadomość społeczną, rozczarowania związane z kosztami procesu transformacji, wypalenie się energii publicznej charakterystycznej dla okresów przełomów, negatywną ocenę społeczną nowych elit politycznych³⁰.

2.8. Kontakty społeczne, więzi nieformalne

M. Czerwiński, charakteryzując więzi nieformalne, wyróżnia wśród nich stosunki rodzinne, stosunki między kobietami a mężczyznami, stosunki między starymi a młodymi, kręgi koleżeńskie i przyjacielskie, kontakty przelotne oraz rytuały³¹. Stosunki wewnątrzrodzinne cechują przemiany wielu tradycyjnych funkcji rodziny. Zmieniła się rola i miejsce kobiety w rodzinie. Kobieta stała się równorzędnym partnerem dla mężczyzny przez swoją niezależność w życiu zawodowym i publicznym. Ewolucja obyczajowa doprowadziła do wyizolowania rodziny nuklearnej. Osłabły więzi w liniach bocznych – kuzynowskich. Sferę stosunków między kobietami i mężczyznami tworzy koleżeństwo w pracy, życiu kulturalnym i organizacyjnym. Wiele przemian zachodzi w stosunkach między młodzieżą a starszymi. Współcześnie inwencja artystyczna, styl życia, mody i hobby przekraczają granice krajów, tworząc uniwersalną subkulturę młodzieży. Dawne grupy były bądź męskie, bądź żeńskie, koedukacja i współczesne organizacje uczyniły z młodzieży grupę mieszaną, podobną do społeczności dorosłych³². Odrębną kwestię stanowi przekazywanie dziedzictwa kulturowego młodym przez starszych. Ważną rolę odgrywa przekaz przez kontakty nieosobowe, zaś prestiż wieku nie ma już takiego znaczenia jak dawniej. Życie towarzyskie i dobór kręgu przyjaciół wiążą się mniej niż dawniej z pokrewieństwem i z sąsiedztwem.

Z badań J. Nowakowskiej wynika silny wpływ wykształcenia na dobór osób w stosunkach towarzyskich. Słabo wpływa na dobór zróżnicowanie pracy na fizyczną i umysłową przy podobnym poziomie wykształcenia. Kanwę roz-

mów wspólną dla ludzi najróżniejszych zawodów i poziomów wykształcenia stanowi telewizja, kino, sport i turystyka³³.

M. Czerwiński, wyjaśniając termin kultura kontaktów przelotnych, określa go jako styl stosunków, jakie powstają na krótki czas między nieznanymi, których styka ze sobą podróż, zakupy, a nawet mijanie się na ulicy³⁴. Odmienną kwestię stanowi obyczajowość zrytualizowana. Rytuały obyczajowe nie odgrywają współcześnie wielkiej roli, ale nadal dyscyplinują zachowania i w nieznacznej choćby mierze sterują nimi. Utrzymują się rytuały związane z codziennymi zachowaniami, tzw. „grzeczność na codzień” oraz rytuały związane z uroczystościami, takimi jak imieniny czy święta.

2. Typologia stylów życia

Andrzej Siciński proponuje dwie typologie stylów życia: społeczno-historyczną i psychospołeczną³⁵.

Typologia społeczno-historyczna dotyczy makroskali obejmującej zróżnicowania klasowo-warstwowe, zaś typologia psychospołeczna obejmuje mikroskalę. Niezależnie od przedstawionych typologii można mówić o wzajemnym przenikaniu się elementów różnych stylów życia. A. Siciński określa współczesne społeczeństwo jako swego rodzaju tygiel, w którym „wymieszane są różne style życia – i to wymieszane nie tylko w społeczeństwie jako całości, lecz i w poszczególnych jego klasach, warstwach i grupach, a także w zachowaniach poszczególnych jednostek”³⁶. Według A. Sicińskiego czynnikami najsilniej różnicującymi styl życia są: 1) różnice między sytuacją żyjących w miastach i na wsi, 2) poziom życia, 3) różnice wykształcenia, 4) różnice specjalizacji zawodowej³⁷.

Różnice między stylem życia miejskim i wiejskim wynikają: 1) ze słabej infrastruktury techniczno-ekonomicznej i społecznej wsi, 2) ze specyfiki pracy w gospodarstwie wiejskim wyznaczonej rytmem przyrody, 3) styl życia wiejskiego w większym stopniu podlega oddziaływaniu tradycyjnych wzorów; silniejszy jest wpływ kontroli społecznej na zachowania członków wiejskich społeczności lokalnych.³⁸

A. Jawłowska i E. Mokrzycki, nawiązując do społeczno-historycznej typologii stylów życia, wyróżniają trzy style życia genetycznie związane z

przeszłością struktury społecznej naszego kraju: inteligencki, chłopski, mieszczański.

Odpowiadające im elementy struktury społecznej uległy dezintegracji lub przeobrażeniom (inteligencja i mieszczaństwo). Pod wpływem zmian w strukturze społecznej nastąpiły przemiany samych stylów życia. W odniesieniu do stanu obecnego A. Jawłowska i E. Mokrzycki proponują: styl elitarny, wiejski, neomieszczański. Oddzielną kategorię stanowi robotniczy styl życia. Jest on kontynuowany tylko w niektórych środowiskach robotniczych z tradycjami (np. na Śląsku), jednakże i tam zanika³⁹.

3.1. Tradycyjne rodzaje stylów życia

Inteligencki styl życia

H. Domański wskazuje, że istnienie inteligencji związane jest tylko z pewną grupą krajów. Zwłaszcza w społeczeństwie polskim i rosyjskim inteligencja odegrała istotną rolę w kształtowaniu świadomości społecznej⁴⁰. Inteligencja jest przede wszystkim warstwą zawodową i jej początki są związane z rozwojem instytucji biurokratycznych, przemysłu i kapitalistycznego stosunku pracy, co na ziemiach polskich zaczęło przybierać wyraźniejszy kształt na przełomie XVIII i XIX wieku. Jednakże, powołując się na B. Cywińskiego, można przyjąć, że inteligencja wyodrębniła się w pełni jako warstwa społeczna dopiero w drugiej połowie XIX wieku⁴¹. Po powstaniu styczniowym inteligencja aktywizuje się na polu edukacji, lecznictwa i rekreacji. Tworzy własne organizacje zawodowe, formułując ideologię określającą jej rolę w życiu publicznym. Staje się podmiotem krzewienia kultury narodowej, oświaty i działalności społecznej. Przynależność do inteligencji wyznaczał cenzus wykształcenia. Było to wykształcenie humanistyczne, wszechstronne, realizujące dawny ideał człowieka oświeconego. Odpowiednikiem takiego wykształcenia jest erudyta, publicysta, intelektualista o zainteresowaniach encyklopedycznych. Istotą stylu życia inteligencji było postępowanie zgodne ze wzorem człowieka wykształconego zarówno w życiu zawodowym, jak i praktycznym. Styl życia inteligenta był zewnętrznym wyrazem pełnienia roli człowieka oświeconego i

racjonalnego. Inteligencja należała do stosunkowo nielicznej kategorii ludzi wyróżniających się wykształceniem z otoczenia pozostającego praktycznie poza procesem kształcenia. W większości przypadków już ukończenie szkoły podstawowej otwierało dostęp do zawodów umysłowych. Wyróżnikiem środowisk inteligenckich było zamykanie się we własnym kręgu. Dominowało dążenie do odgradzania się od warstw niższych strojem i zachowaniem. A. Jawłowska i E. Mokrzycki podkreślają również, że styl pracy, sposób odżywiania się, rodzaj wypoczynku, czytanie wartościowych książek, chodzenie do teatru było wynikiem ogólnego oświecenia w tych dziedzinach⁴². Oznacza to, że styl życia inteligencji był stylem elitarnym i zdecydowanie różnym od stylu życia robotnika czy chłopa. Inteligencja była częścią szeroko rozumianej elity wyraźnie oddzielonej od mas.

Obecnie styl życia inteligencji pozostaje elitarny jedynie w świadomości społecznej, funkcjonując jako fałszywy wskaźnik przynależności do elity.

Chłopski styl życia

Chłopski styl życia kształtował się w sytuacji społeczno-ekonomicznej określającej zasięg możliwości życiowych mieszkańców wsi. E. Jagiełło-Łysiowa podkreśla swoistą unifikację stylu życia wśród chłopów. Chłopi nawet zamożni nie różnili się specjalnie swoim stylem życia od chłopów małorolnych czy bezrolnych. Wynikało to niewątpliwie z faktu, że w kulturze chłopskiej praca obowiązywała wszystkich członków społeczności bez wyjątku. Ziemia, stanowiąc podstawę układu klasowo-warstwowego, określała miejsce jednostki i rodziny w społeczności lokalnej. Poczucie wartości ziemi kształtowało specyficzną osobowość i mentalność chłopa. E. Jagiełło-Łysiowa podkreśla, że własność ziemi była wartością „samą w sobie”, a praca należała do głęboko zinternalizowanych wartości moralnych⁴³. Posiadanie ziemi i dążenie do powiększenia gospodarstwa to jedno z podstawowych wartości stylu chłopskiego. Istotną cechą tego stylu było dostosowanie do systemu gospodarki samowystarczalnej i do warunków małej, zamkniętej społeczności lokalnej. Według A. Jawłowskiej i E. Mokrzyckiego najważniejsze fakty społeczne wyznaczające podłoże stylu chłopskiego to: dominacja gospodarki naturalnej, niska stopa życiowa, upośledzenie społeczne chłopów, identyfikacje rodziny i

gospodarstwa, odległość przestrzenna i kulturowa między miastem i wsią⁴⁴. Rytm życia wyznaczała praca na roli i związana z tym cykliczność wynikająca z rytmu przyrody. Czynności życiowe uzależnione były od konieczności wykonywania prac związanych z funkcjonowaniem gospodarstwa w odpowiedniej porze dnia i roku. Prymitywna, niezmechanizowana gospodarka niewiele pozostawiała czasu wolnego. Czas wolny ze względu na dyspozycyjność pracy był bardzo ograniczony. Rytm pracy zazębiał się ze stylem czasu wolnego. Preferowane formy spędzania czasu wolnego dla starszych to: pogawędka sąsiedzka, odwiedziny rodziny; dla młodzieży natomiast zabawa. Nie występowały treści czasu wolnego wymagające samotności. Styl czasu wolnego był „otwarty” na środowisko lokalne. Współuczestnictwo w prywatnym życiu członków zbiorowości umożliwiało daleko idącą kontrolę zachowań, a zarazem zapewniało poczucie bezpieczeństwa i wewnątrzgrupową solidarność.

B. Gałęski podkreśla istotną rolę patriarchalnego modelu rodziny, w którym zarówno kobieta, jak i dzieci były podporządkowane mężczyźnie. Ich miejsce i rola w rodzinie były wyraźnie określone⁴⁵. Chłopski styl życia cechuje: ubóstwo w sferze warunków i form codziennego życia, brak potrzeb estetycznych w zakresie urządzania mieszkań, niski poziom higieny, brak dbałości o sposób przyrządzania jedzenia. Klasyczny styl życia chłopstwa cechował konformizm w postawach, myśleniu i zachowaniach. Sposób życia środowiska chłopskiego był otwarty na środowisko lokalne, zaś względnie zamknięty na wszystko, co znajdowało się poza kręgiem lokalnym. Specyficzną kwestią w warunkach chłopskiej tradycji kulturowej było zdrowie i leczenie. Posługiwano się własną wiedzą lekarską opartą na bogatym doświadczeniu, pozostającym często w sprzeczności z wymogami higieny i medycyny naukowej. Istotną sprawą było przekonanie o niezmienności chłopskiego losu, pogodzenie się z trudami życia codziennego. Ambicje chłopstwa nie wykraczały poza wartości uznawane w społeczności lokalnej.

Robotniczy styl życia

Robotniczy styl życia stanowi pewną specyfikę. Kategorii tej nie można odnieść do całej, bardzo zróżnicowanej klasy robotniczej. Styl ten wytworzył się w środowiskach robotników przemysłowych, które osiągnęły pewien po-

ziom stabilizacji społecznej (stała praca, stałe miejsce zamieszkania itp.) oraz świadomość odrębności klasowej. Był zaprzeczeniem zarówno inteligentkich, jak i drobnomieszczańskich pozorności, bycia na pokaz, konwencjonalności międzyludzkich kontaktów, popisywania się stanem posiadania i samym sobą⁴⁶. W robotniczym stylu życia brak symboliki i rytualizmu; jego istotą jest racjonalność i zdrowy rozsądek. A. Jawłowska i E. Modrzycki wśród podstawowych wartości konstytuujących ten styl życia wymieniają: solidarność robotniczą, wartości patriotyczne, zaangażowanie w różnego rodzaju organizacje robotnicze, dążenie do wiedzy, dążenie do tego, aby być zorientowanym w sytuacji politycznej i ekonomicznej kraju i świata⁴⁷. W stylu tym zacierały się granice między kręgiem spraw prywatnych i publicznych, dotyczących robotników jako grupy stanowiącej punkt odniesienia dla jednostek. W sferze prywatności ważną rolę odgrywał patriarchalny model rodziny, który realizował się inaczej niż w stylu chłopskim. Praca zarobkowa kobiet powodowała bardziej egalitarny podział ról w rodzinie. W robotniczym stylu życia brak jest dążeń do awansu społecznego. Wynika to z faktu, że środowisko robotnicze miało silne poczucie własnej wartości, jednocześnie ów awans trudny był do osiągnięcia. Jako cechy charakterystyczne robotniczego stylu życia S. Czarnowski wymienia: sprawiedliwość, braterstwo i godność ludzką⁴⁸. Jak podkreśla S. Czarnowski, praca stanowi o poczuciu godności robotnika. A. Jawłowska i E. Mokrzycki zauważają pewną dychotomię w robotniczym stylu życia. Z jednej strony jest to dążenie do uczestnictwa w kulturze, z drugiej zaś, brak umiejętności realizacji tej potrzeby. Stąd też w sposobie urządzania mieszkań czy ubierania się robotnicy wzorowali się na najgorszych drobnomieszczańskich gustach⁴⁹.

Mieszczański styl życia

Mieszczaństwo ukształtowało się na ziemiach polskich około XIII wieku. Cechą wyróżniającą był fakt zamieszkiwania w miastach, czyli w jednostkach osadniczych powstałych historycznie w wyniku skupienia ludności wykonującej zawody nierolnicze. Mieszczaństwo było wewnętrznie zróżnicowane ze względu na wykonywane czynności zawodowe, stan posiadania majątkowego oraz prestiż. Stąd też w ramach mieszczaństwa wyróżniano: patrycjat, pospól-

stwo i plebs. Od końca XV wieku patrycjat, czyli najbardziej zamożne warstwy mieszczaństwa, zaczęto określać mianem burżuazja. Termin drobnomieszczaństwo odnosił się do pospólstwa, zajmującego się rzemiosłem, drobnym handlem i działalnością usługową. W ramach ogólnej zbiorowości, jaką było mieszczaństwo, na podstawie kryteriów majątkowych, można wyróżnić klasę średnią, wyższą i niższą⁵⁰. Do średniego mieszczaństwa zaliczyć można ludzi o wykształceniu średnim lub wyższym, o średnim stanie posiadania, lecz pracujących zawodowo, posiadających jedną lub dwie służące, nie posiadających własnych środków lokomocji. Do wyższego mieszczaństwa zaliczali się ludzie z wykształceniem średnim lub wyższym, z dużą fortuną pozwalającą żyć luksusowo, z liczną służbą i własnym powozem lub samochodem. W Polsce w okresie międzywojennym upowszechnił się styl zdominowany przez drobnomieszczaństwo. Styl ten charakteryzuje przewaga postawy „mieć” nad „być”. Szeroko rozumiane posiadanie przeciwstawiano wartościom estetycznym, samorealizacyjnym i ideologicznym. Pieniądze, wartości materialne, stan posiadania, decydowały o poczuciu własnego znaczenia. Celem życia było „dorabianie się”, uzyskanie lub utrzymanie pozycji społecznej wyznaczonej stanem posiadania. Praca i życie prywatne służyły określonym celom: zarabianiu pieniędzy i utrzymaniu pozycji majątkowej. Miara tego, co się mieć powinno, nie były rzeczywiste potrzeby, lecz to, co miał ktoś inny z kręgu znajomych. Układy towarzyskie i osobiste traktowane były jako droga do załatwienia jakiś spraw lub poprawy własnej sytuacji życiowej. W sferze przedmiotów codziennego użytku dominowała pretensjonalność, brzydota, swoiście pojęta „dekoracyjność”. M. Ossowska wśród cech determinujących mieszczański styl życia wymienia: umiar, oszczędność, pracowitość, zdrowy rozsądek, posłuszeństwo konwencjom, wstrzemięźliwość itp.⁵¹. Przemiany struktury społecznej w powojennej Polsce doprowadziły do rozpadu mieszczaństwa jako warstwy. Mimo to, elementy mieszczańskiego stylu życia przeniknęły do różnych środowisk.

4. Podsumowanie

Styl życia jest pojęciem bardzo złożonym. Obejmuje takie kategorie, jak: charakter pracy, poziom dochodów, budżet czasu, poziom i charakter konsum-

peji, kultura materialna, uczestnictwo w kulturze i oświacie, zachowania rekreacyjne, stosunek do wiary, kontakty społeczne, więzi nieformalne, sposób ubierania się, urządzenie mieszkania. Jednakże najistotniejszymi aspektami zróżnicowania społecznego wpływającymi na kształt stylu życia są: uzyskiwany dochód, miejsce zamieszkania, wykonywany zawód i wykształcenie. Te właśnie aspekty są wyznacznikiem położenia w strukturze klasowo-warstwowej społeczeństwa.

Przedstawiona w artykule typologia stylów życia ma charakter historyczny. Wyróżnione cztery style życia – chłopski, robotniczy, inteligencki i mieszczański – stanowią podstawowe typy, w obrębie których występują przeobrażenia, dekompozycje i „wędrowki” poszczególnych elementów tych stylów poprzez różne kategorie i grupy społeczne.

Przypisy

- ¹ J. Szczepański: *Rozważania o konsumpcji i polityce społecznej*. Warszawa 1978, s. 87.
- ² A. Siciński: *Styl życia – problemy pojęciowe i teoretyczne*. [W:] Styl życia, Koncepcje i propozycje, pod red. A. Sicińskiego, Warszawa 1976, s. 15-16.
- ³ A. Siciński: *Problemy przemian stylu życia w Polsce*, [W:] Badania nad wzorami konsumpcji, pod red. J. Szczepańskiego, Wrocław 1977, s. 287.
- ⁴ K. Marks: *Ideologia niemiecka*, t. I, „Feuerbach”, [W:] Dzieła, t. III, Warszawa 1961, s. 21, (W:) Styl życia, Koncepcje i propozycje, op.cit., s. 16.
- ⁵ A. Siciński: *Styl życia – problemy pojęciowe i teoretyczne*, op.cit., s. 17.
- ⁶ E. Tarkowska: *Kategorie stylu życia a inspiracje antropologiczne*, [W:] Styl życia, op.cit., s. 72.
- ⁷ P. Foulquie i A. Saint-Jean: *Dictionnaire de la langue philosophique*, Paris 1959, s. 694; A. Birou: *Vocabulaire pratique des sciences sociales*, Paris 1955, s. 121. Cyt. za: Styl życia. Koncepcje, s. 100.
- ⁸ B. Suchodolski: *Styl życia w perspektywie filozoficznej*, [W:] Styl życia. Koncepcje, op.cit., s. 102.
- ⁹ A. Pawelczyńska: *Styl życia w epoce przemian – determinanty i układy odniesienia*, (W:) Styl życia. Koncepcje, op.cit., s. 147.
- ¹⁰ A. Siciński: *Problemy przemian stylu życia*, [W:] Badania nad wzorami konsumpcji, pod red. J. Szczepańskiego, Wrocław 1977, s. 288.
- ¹¹ M. Czerwiński: *Elementy stylów życia klasy miejskiej. Aspekty ogólne i znamienne zróżnicowania*, [W:] Styl życia. Przemiany we współczesnej Polsce, pod red. A. Sicińskiego, Warszawa 1978, s. 71-75.

- ¹² Tamże, s. 72.
- ¹³ Tamże, s. 31.
- ¹⁴ Tamże, s. 35.
- ¹⁵ P.L. Berger: *Zaproszenie do socjologii*, Warszawa 1988, s. 86.
- ¹⁶ G. Matuszak: *Inteligencja a nowa klasa średnia w Polsce*, Łódź 1994, s. 7-8.
- ¹⁷ Badania G. Matuszaka przeprowadzone zostały w latach 1991-93 na terenie Łodzi i Zielonej Góry wśród prywatnych przedsiębiorców. Zob. G. Matuszak: op.cit.
- ¹⁸ Zob. J. Szczepański: *Zagadnienia konstruowania i realizacji modelu i wzorów konsumpcji socjalistycznej*, [W:] *Badania nad wzorami konsumpcji*, pod red. J. Szczepańskiego, Wrocław 1977, s. 16.
- ¹⁹ Tamże, s. 19.
- ²⁰ A. Siciński: *Warunki przemian stylu życia we współczesnej Polsce*, [W:] *Styl życia. Koncepcje*, op.cit., s. 184.
- ²¹ L. Beskid: *Ekonomiczne uwarunkowanie rozwoju konsumpcji*, [W:] *Badania nad wzorami konsumpcji*, pod red. J. Szczepańskiego, op.cit.
- ²² M. Czerwiński: *Elementy stylów życia ludności miejskiej. Aspekty ogólne i znamienne różnicowania*, [W:] *Styl życia. Przemiany*, op.cit., s. 62.
- ²³ A. Krzemiński: *Maniery są klasowe*, *Polityka* 1996, nr 11.
- ²⁴ A. Siciński: *Problemy przemian stylu życia w Polsce*, [W:] *Badania nad wzorami konsumpcji*, op.cit., s. 331.
- ²⁵ M. Czerwiński: *elementy stylów życia ludności miejskiej*. [W:] *Styl życia. Przemiany*, op.cit., s. 63.
- ²⁶ Zob. A. Ostrowska: *Problemy zdrowia i opieki lekarskiej w opiniach społeczeństwa polskiego*, Wrocław 1975. Raport A. Titkow „Społeczne różnicowanie zachowań medycznych mieszkańców Warszawy”, 1974.
- ²⁷ A. Siciński: *Problemy przemian stylu życia w Polsce*, [W:] op.cit., s. 333-334.
- ²⁸ Patrz M. Czerwiński: *Elementy stylów życia ludności wiejskiej*, [W:] *Styl życia, Przemiany...*, op.cit.; P. Sarzyński, *Stolica na prowincji?*, „*Polityka*” 1996, nr 19.
- ²⁹ J. Kurczewska, K. Staszyńska, H. Bajor: *Blokady społeczeństwa obywatelskiego: czyli słabe społeczeństwo obywatelskie i słabe państwo*, [W:] *Społeczność w transformacji. Ekspertyzy i studia*, pod red. A. Rycharda i M. Federowicza, Warszawa 1993, s. 84-85.
- ³⁰ P. Gliński: *Aktywność aktorów stołecznych w transformacji*, [W:] *Społeczność w transformacji*, op.cit., s. 97. Zob. też: M. Ziolkowski, J. Koralewicz: *Mentalność Polaków*, Poznań 1990.
- ³¹ M. Czerwiński: *Elementy stylów życia ludności miejskiej*, op.cit., s. 51.
- ³² Tamże, s. 51.
- ³³ J. Nowakowska: *Wzory i normy życia towarzyskiego ludności Warszawy*, OBOP i SP 1964, [W:] *Styl życia. Przemiany we współczesnej Polsce*, pod red. A. Sicińskiego, Warszawa 1978.

- ³⁴ M. Czerwiński: op.cit., s. 55.
- ³⁵ A. Siciński: *Problemy przemian stylu życia w Polsce*, [W:] *Badania nad wzorami konsumpcji*, op.cit., s. 290.
- ³⁶ A. Siciński: *Warunki przemian stylu życia we współczesnej Polsce*, [W:] *Styl życia. Koncepcje*, op.cit., s. 182.
- ³⁷ Tamże, s. 183.
- ³⁸ Tamże, s. 184.
- ³⁹ Problemy przemian stylów życia zostały omówione w artykule: A. Jawłowska i E. Mokrzycki: *Styl życia a przemiany struktury społecznej. Propozycja typologii historyczno-socjologicznej*, [W:] *Styl życia. Przemiany*, op.cit.
- ⁴⁰ H. Domański: *Spółczeństwa klasy średniej*, Warszawa 1994, s. 226. Por. *Polska inteligencja współczesna*, pod red. A. Boruckiego, Warszawa 1980.
- ⁴¹ B. Cywiński: *Rodowody niepokornych*, Warszawa 1971.
- ⁴² A. Jawłowska i E. Mokrzycki: *Styl życia a przemiany struktury społecznej*. [W:] *Styl życia. Przemiany*, op.cit., s. 150.
- ⁴³ E. Jagiełło-Łysiowa: *Elementy stylów życia ludności wiejskiej. Próba diagnozy społecznej i prognozy*. [W:] *Styl życia. Przemiany*, op.cit., s. 84-102.
- ⁴⁴ A. Jawłowska, E. Mokrzycki op.cit., s. 160.
- ⁴⁵ Problematyka ta poruszana jest w pracach B. Gołębski: *Chłopi i zawód rolnika*, Warszawa 1963, oraz *Socjologia wsi. Pojęcia podstawowe*, Warszawa 1966.
- ⁴⁶ A. Jawłowska, E. Mokrzycki: op.cit., s. 168.
- ⁴⁷ Tamże, op.cit., s. 167.
- ⁴⁸ S. Czarnowski: *Powstawanie nowej kultury*, [W:] *Dzieła*, t. I: *Studia z historii kultury*, Warszawa 1956 [W:] *Badania nad wzorami konsumpcji*, op.cit., s. 292.
- ⁴⁹ Por. R. Hoggart: *Spojrzenie na kulturę robotniczą w Anglii*, przeł. A. Ambros, przedmowa A. Kłosowska, Warszawa 1976; F. Gross: *Proletariat i kultura*, Warszawa 1986.
- ⁵⁰ M. Ossowska: *Moralność mieszczańska*, Wrocław 1985, wyd. II, s. 14-24.
- ⁵¹ A. Jawłowska, E. Mokrzycki: op.cit. s. 156.